

CAL 2301 – SOSYAL DÜŞÜNCELER TARİHİ

4. Hafta: Sosyal Teoride Klasik Dönem: Marx,
Durkheim ve Weber

UYARI

- Bu bir dinleyici notudur ve lütfen **ders notu olarak değerlendirmeyiniz.**
- Bu slaytlar ilgili ders kitabındaki, 62-136 arası sayfaları kapsamaktadır.

İlk Dönem Sosyal Teorisi

- **Ansiklopedik**: İnsanlık tarihinin tümünü kapsamaya çalışır.
- **Evrimsel**: Toplumlara evrimsel olarak gelişen yapılar olarak kavrar.
- **Pozitif bilim**: Toplumsal teori ve sosyoloji doğa bilimleri ile aynı kategoridedir.
- **Endüstri toplumu bilimi**: Yeni toplumsal görünümü anlamaya çalışır.
- **İdeolojik**: Radikal Aydınlanmaya karşı politik nitelikler gözetir.

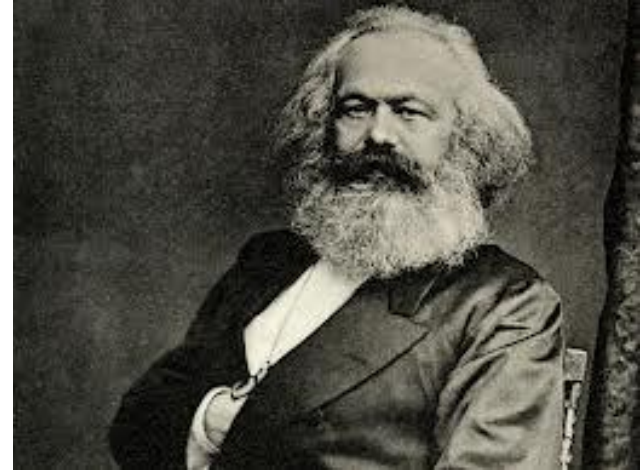
Klasik Dönem

- Daha rafine “toplumsallık” teorileri
- Bağımsız bir toplum kavrayışı
- Toplumsal güçleri, diğer faktörlerin önünde belirleyici görme
- Açık yöntemsel eğilimler

Karl Marx

- İlk döneminde fazlasıyla Hegel'in etkisinde kalmıştır.
- Ancak asıl teorik önemini Hegel ve Neo-Hegelci fikirleri eleştirerek kazanır.

Hegel

- Dünya Aristotil bir mantıkla kavranmaz.
- Gelişmenin temel dinamiği çelişmedir ve her şey kendi içerisinde karşıtını barındırır.
- Karşıtlar arası mücadeleler senteze neden olur. Böylece her defasında yeni bir yapı ve içeriğe sahip oluşumlar kendi içerisinde devinerek gelişir.
- Gerçek ampirik yada gözlem temelli değildir. Ancak “ideal” olarak kavranır.
- İdealler, Tanrısal yansımalarıdır.

Marx'ın Hegel Eleştirisi

- Marx Hegel'in diyalektiğine sahip çıkarken, “idealizm”ini eleştirir.
- Marx'a göre Hegel'in diyalektiği baş aşağı durmaktadır ve ayaklarının yere basması sağlanmalıdır.
- Diyalektiğin işe yarar bir araç olabilmesi için **“mistik kabuğu kırılmalı ve rasyonel özü ortaya çıkarılmalıdır”**.
- *Tarih, insanlığın üretirken yaptığı şeydir.*

Marx'ın Hegel Eleştirisi

- Hegel'e 4 temel noktada eleştiri getirir:
  1. Ampirik olguların gerçek olmadığı fikrine katılmaz. İnsanların dünyada çözmeleri gereken çok sayıda sorun vardır.
  2. Nihai gerçekliğin Tanrısal olduğu fikrinin yanlış olduğunu ve metafizik yarattığını düşünür. İnsanlar doğal varlıklardır.
  3. Hegel düşüncesindeki mistik motifler, aklın pratik problemlere odaklanmasını engeller.
  4. İdealizm siyasal açıdan muhafazakardır. Ancak düşüncenin devrimci olması gerekir. **“Şimdiye kadar filozoflar dünyayı anlamaya çalıştılar, oysa mesele dünyayı değiştirebilmektir”**.

Marx'ın Sosyal Teorisi

- Marx'a göre sosyal teori, “idealist martavallara değil”, ampirik temele dayanmalıdır.
- Yaşayan insanı temel almalıdır ve insanın diğer varlıklardan ayrıldığı “üretme” etkinliğine odaklanmalıdır.
- Ahlak, din ve tarih gibi tüm farkındalık biçimlerinin insanlardan bağımsız olduğuna ilişkin Hegel fikrinin zıddıdır.

Marx'ın Sosyal Teorisi

- Bilinç, deneyimlerden oluşur ve insanların düşünceleri içinde yaşadıkları toplumsal yapının niteliklerine bağlıdır.
- Ancak toplumlar değişirken, düşünceler de değişir.
- Bu nedenle sosyal teori, insanların içinde yaşadıkları maddi koşullardan nasıl etkilendiğini açıklamaya çalışmalıdır.

Alt Yapı / Üst Yapı

- İnsanlar, diğer canlılardan üretim yaparak ayrılırlar ve bu üretim biçimleri “tarih”i oluşturur.
- Üretim biçimleri, temelde basit ihtiyaçların karşılanmasını içerir. Ancak tüm üretim yöntemleri zamanla yeni ihtiyaçlar ortaya çıkarır.
- Bu nedenle üretim ve tüketim süreçleri her zaman birikimlidir.

Alt Yapı / Üst Yapı

- Yeni ihtiyaçlar doyurulmaya çalışıldıkça, toplumlar basit formlardan kompleks formlara doğru evrimleşir.

Alt Yapı / Üst Yapı

- İhtiyaç biçimlerinin farklılaşması işbölümüne neden olur.
- Her işbölümü süreci hiyerarşi ve yabancılaşma içerir.
- Bunun nedeni, işbölümünün tüm tarihsel toplumlarda özel mülkiyete dayanmasıdır. Yani tüm üretim biçimlerinde, üretimi sağlayacak araçlar bazı grupların özel mülküdür.

Alt Yapı / Üst Yapı

- Çatışmacı yapı, “ideolojiler” tarafından meşrulaştırılır.
- “ideolojiler, dünyanın nasıl olması konusundaki sistematik düşüncelerdir”.
- İdeolojiler, üretim araçları ve paylaşım dışındaki kurumları inşa eder.

Alt Yapı / Üst Yapı

□ Toplum;

1. *Üretim tarzındaki gerçek temeller – altyapı (teknoloji, insan kaynağı, mülkiyet)*
2. *Üst yapı (Kültür, ideoloji ve politik pratikler)*

Bir bütündür.

- Altyapı somut olguları, üst yapı soyut olguları ifade eder.
- Toplumu algılamak için somut olgular dikkate alınmalıdır.

Marx ve Smith

- Politik iktisat somut olguları örneğın ticaret, para, işgücü ve piyasaları ele alarak işe başlamakla haklıdır.
- Ancak onları önce soyut kavramsal nitelikler olarak kavrayıp, soyutlar arası ilişkileri açıklamaya çalışarak hata yapmıştır.

Tarihsel Materyalizm

- Çok etkilendiği Smith ve İskoç Aydınlanmasının “geçinme biçimleri” üzerine yaptığı analizi temel kabul eder.
- Toplumlar altyapı kurumlarındaki dönüşümlere göre, Smith’in diliyle “geçinme yolları” üzerine dönüşür ve üretim teknolojisinin karmaşıklığı belirleyicidir.

Tarihsel Materyalizm

- Ancak türler arası geçişler, İskoçların varsaydığı gibi “tutkular” ve “yetenekler” tarafından belirlenmez.
- Bu noktada “Hegelci” yönü ortaya çıkar ve geçişlerin diyalektik temellerine dayanır.
- Tarihsel biçimler, farklı üretim grupları arasındaki diyalektik ilişkilerden kaynaklanır.
- Marx’ın analizi dönemleştirme konusunda çok daha kapsamlıdır.

Tarihsel Materyalizm

“...tarih, her biri kendinden önce gelen kuşaklar tarafından kendisine aktarılmış olan malzemeleri, sermayeleri ve üretici güçleri kullanan farklı kuşakların ardarda gelişinden başka bir şey değildir. Bu bakımdan her kuşak, bir yandan geleneksel faaliyeti tümüyle değişmiş olan koşullar içerisinde sürdürür. Öte yandan tümüyle değişik bir faaliyetle eski koşulları değiştirir...” (Marx ve Engels, 1999: 63).

Tarihsel Materyalizm

□ I. Aşama – İlkel Komünizm

- Mülkiyet olgusu şekillenmemiştir.
- Üretim ilkel kolektif gruplar tarafından yürütülür.
- Smith'in Avcı – Toplayıcı toplum kavramıyla aynı anlamlara sahiptir.
- Çatışma avcılar ve diğer aile üyeleri arasında

Tarihsel Materyalizm

□ II. Aşama – Köleci Toplum

- Mülkiyet kavramı ortaya çıkmıştır.
- Sahip olanlar ile olmayanlar arası ilişki net olarak tespit edilebilir.
- Sahip olmayanlar, emeğini özgür bir biçimde kullanamazlar.
- Çatışma efendi ve köle arasında

Tarihsel Materyalizm

□ III. Aşama – Feodalizm

- Mülkiyete sahip olmayanlar, bazı kısıtlarla da olsa emeklerini özgür olarak kullanabilir.
- Çatışma, aristokrasi ile topraksız çiftçi arasında

Tarihsel Materyalizm

□ IV. Aşama – Kapitalist Toplum

- Diğer aşamalardan esaslı bir biçimde farklıdır.
- Üretim süreci doğal koşullarda değil; büyük ölçekli endüstride düzenlenir.
- Çatışma burjuvazi ve proletarya arasında

Tarihsel Materyalizm

□ V. Aşama- Komünist Toplum

- Bir gelecek varsayımdır.
- Mülkiyet ilişkileri sona ermiştir.
- Çatışma, proletarya lehine ortadan kalkmıştır.

Sınıf

- Marx için tarihsel geçiş aşamalarında materyal koşullar değişirken, bu geçiş sınıf çatışmaları yoluyla yapıldığını dūřünmekteydi.
- “İnsanlık tarihi, sınıf çatışmalarının tarihidir.”

Sınıf

- Sınıf çatışmaları, mülkiyet çatışmalarından kaynaklanır.
- Sınıf çatışmaları, mutlak bir biçimde sömürü içerir.
- **Sömürü:** Üretim biçimlerinin yapısına göre şekillenen “artı değere” el koyma biçimleridir.
- **Artı değer**= metanın kullanım değeri – metanın üretim değeri

Sınıf – Kutuplaşma Hipotezi

- Tüketim ve statü gibi unsurlar sınıf çatışmasının belirleyicisi değil, bir sonucudur.
- Marx net bir sınıf tanımı yapmaz.
- Ancak tüm sınıf çatışmaları muhakkak mülkiyet sahipliği kriterine göre şekillenir.
- Mülkiyete sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki mücadeleye dayanır.

Sınıf Bilinci

- Sınıf kavramı bireysel bilincin ötesindedir.
- Bireysel olarak farkında olunmasa bile, nesnel koşullar bireyin toplumsal konumunu belirler.
- Nesnel şartların farkında olma, sınıf çatışmasının politik koşullarının oluşmasında belirleyicidir.

Sınıf Bilinci

Kendi içinde sınıf (class in itself):

Ortak çıkarların farkında olmamak ve buna yönelik politik bir bilinç oluşturmamak

Kendi için sınıf (class for itself):

Sınıf konumunun politik nitelikleri olduğuna inanan ve sınıf bilincine taşıyan hareketler

Marx'ın Sınıf Teorisinin Eleştirisi

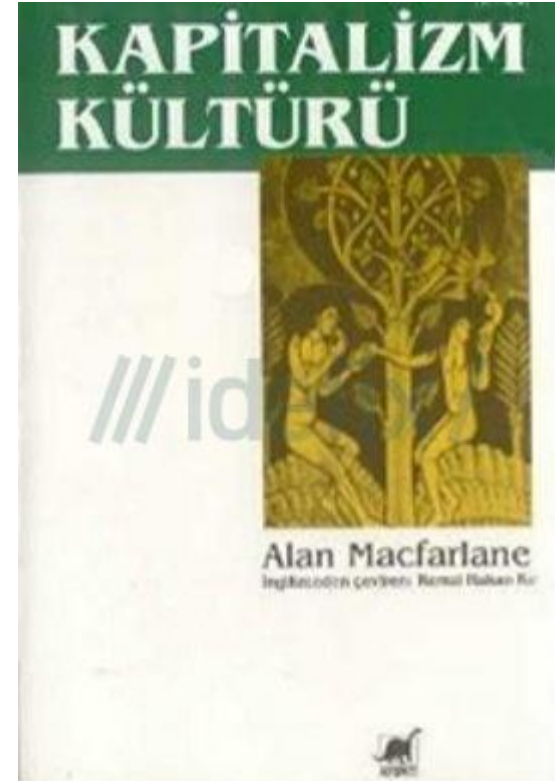
- Marx kendi metinlerinde sınıf kavramının tanımı üzerinde neredeyse hiç durmamıştır ve sınıftan neyi kastettiği muammadır.
- Kapital'in ilk cildinde 7 ayrı sınıf tanımlar, “Manifesto”da birkaç ayrı sınıftan bahseder. Kapital'in üçüncü cildinde sınıf sayısı önce 2'ye düşer. Sonra 4'lü bir tipoloji kurar.

Marx'ın Sınıf Teorisinin Eleştirisi

- Sınıf kavramı ve tarihsel materyalizmin politik bir çerçeve mi sunduğu, bir teorik ilgi mi olduğu belli değildir.
- Marx bir ideolog mudur? Sosyal teori mi ortaya atar? İkisini birbirinden ayırmayarak, teorik açılımları sekteye uğratar.
- Sınıf kavramını sadece mülkiyet üzerinden anlamak, oldukça kısıtlayıcıdır (anonim şirketler? Orta sınıflar?)

Marx'ın Sınıf Teorisinin Eleştirisi

- Sınıf teorisini ortaya atarken, doğrudan İngiltere'de tarihsel gelişmeleri kendisine referans alır.
- Macfarlane, İngiltere'deki oluşumların özgün olduğunu, değil dünyanın diğer yerleriyle Batı Avrupa ile bile özdeşleştirilemeyeceğini iddia eder.

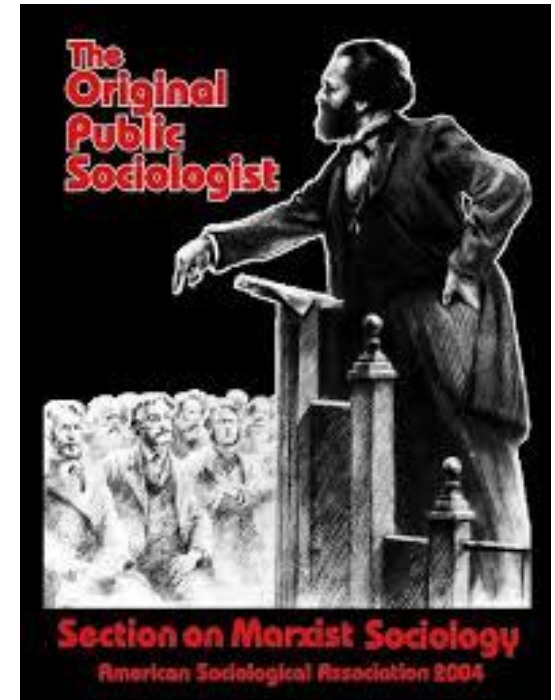
Marx'ın Sınıf Teorisinin Eleştirisi

- Polarizasyon teorisi, özellikle kapitalist toplumlar için çok geçerli olmamış; aksine üst düzey statülü mesleklerin sayısında artış yaşanmıştır.

	Almanya		İsveç		ABD		İngiltere	
	1960	1985	1960	1980	1960	1988	1960	1981
Profesyonel Meslekler	6,2	11,8	7,4	11,3	13,2	17,9	13,4	15,2
Yarı – Vasıflı Meslekler	54,6	53,5	47,3	52,8	46,9	52,9	48,6	47,3
Vasıf Gerektirmeyen Meslekler	24,8	21	30,9	29,3	33,5	26,1	35,2	35

Marx'ın Sosyal Teoriye Katkıları

- Nesnel koşulların belirleyiciliği ve aktörün ötesinde toplumsal yapısal koşullarının öneminin gösterilmesi
- İktisadi ve sosyal ilişkileri belirleyen öncü toplumsal koşullardan bahsederek, sosyolojik ilgilerin açıklama gücünü genişletmiştir.

Marx'ın Sosyal Teoriye Katkıları

- Ekonomik ilişkileri çerçeveleyen koşulların, günümüz toplumlarındaki belirleyici etkisini ortaya çıkarmıştır.
- Toplumun “çatışmalı bir bütün” olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Bu sayede çatışmalar ana-akımda olduğu gibi denge bozucu değil; bizzat toplumu tanımlayan gerginlikler olarak değerlendirilmiştir. Çatışma teorisinin öncüsü
- Günümüz toplumlarına yöne veren asıl ilişkinin, kapitalist ilişkiler olduğunu göstermiştir.

Emile Durkheim

- Sosyolojinin kurumsal gelişimini başlatmış ve ilk profesyonel “sosyolog” olmuştur.

Durkheim

- Sosyal teoride, kendinden önceki eğilimler büyük oranda doğa bilimleriyle bağlantılar kurmaya odaklanmıştır.
- Durkheim'a göre bu eğilim, toplumsal araştırmaların en genel kaynaklarını göz ardı etmektedir.
- Kendi döneminde sosyoloji, genellikle sosyalizmle aynı anlamda kullanılıyordu.
- Durkheim bu tür bir anlamdaşlığı yanlış bulur.
- Durkheim'a kadar toplumsal teori, bireyin önüne kolektif çıkarılara koyan ideolojik bir yaklaşımdır.

Durkheim

- İşbölümü / Sosyolojik Yöntemin Kuralları / İntihar / Dinsel Yaşamın İlkeli Biçimleri
- Sosyal teorisyenlerin eklektik ve kaba yaklaşımları karşısına;
  1. Kurumların ve onların kökeninin işleminin bilimi
  2. Toplumsal olguların nesnel gerçeğini inceler ve bu sayede bireysel bilinci inceleyen psikolojiden ayrılır.
  3. Toplumsal fenomenler, tekil bir bireyin kavradığından çok farklı gerçeği yansıtan dışsal şeylerdir.
  4. Temel Stratejisi, dışsal toplumsal olguların incelenmesidir.

Durkheim – Metodolojik Kolektivizm

- Toplumsal olgular, bireyin bilincinden bağımsızdır.
- Ancak sosyolog (gözlemci) tarafından nesnel bir biçimde gözlemlenemez.
- Doğrudan gözlem yerine, “bireysel tercihi baskılayan gizil bütünlükler” tutarlı bir biçimde ele alınmalıdır.
- Kaynak toplumsalın kendisi olmalıdır.

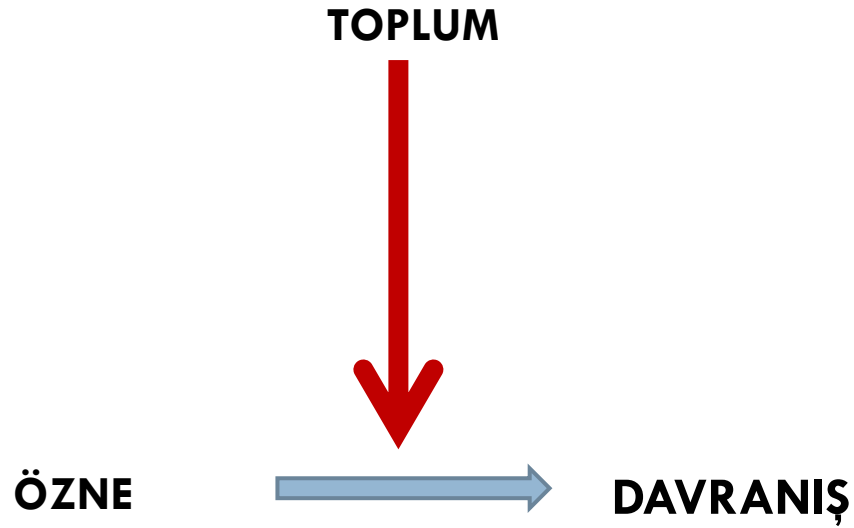
Durkheim

Toplum:

1. Toplumsal olguların toplamıdır.
2. Nesnel ögelerdir.
3. Her türlü değişime karşı koyan ve onları irade gücüyle değiştiren, eylemlerimizi şekillendirmeye zorlayan kalıplardır.

Toplumsal Güçlerin Önceliđi

Toplumsal Güçlerin Önceliđi İntihar Teorisi Örneđi

- **Egoist İntihar:** Bireyin toplumsal çevresi ile bağlarının kopması sonucu oluşan intihardır.
- **Alturist İntihar:** Bireyin toplumla güçlü bağlarının olması sonucu oluşan intiharlardır.
- **Anomik İntihar:** Normların çözülmesi ve kriz dönemlerinde görülen intiharlardır.
- **Fatalist (kaderci) İntihar:** Bireyin üzerinde baskı yapan kurumların sonucu oluşan intiharlardır.

Durkheim – Marx

- Durkheim, toplumun ahlaki bir gerçek olduğu konusunda Saint – Simon ve Comte ile aynı fikirdedir. Ancak Marx'ın merkezi devlet modeline karşı çıkar.
- Marx'tan temel farkı toplumları, çatışmacı niteliği ve ayırık pozisyonları ile değil; bütüncül kavramasıdır.
- Hem Marx hem de Durkheim 19.yy toplumunun büyük bir kriz içerisinde olduğunu kabul ediyorlardı.

Durkheim – Marx

- Ancak Durkheim için bu kriz, Marx'da olduğu gibi bir sınıfın “irrasyonel hegemonik” eylemlerinden değil, toplumun bütününden kaynaklanır.
- **Patoloji:** Modern toplumun krizi, ahlaki yapının yeniden şekillenışı ile ilgilidir. Sorun değersiz eski kuralların yerine yenilerinin konulamamasıdır.

Toplumsal Dayanışma ve Anomi

- Toplumsal güçler, ahlaki olarak kurulur.
- Ancak ahlaki ilkeler, gözlemlenene şeyler değil; sosyolog tarafından bizzat savunulan güçlü toplumsal bağları ifade eder.
- Dışsal gözlem ve ilerici ahlaki savunan pozitivistimden ayrılır.
- Toplumun güçlü bir merkezi yoksa dağılır ve anomi ortaya çıkar. Bu nedenle sosyoloji ahlaki merkezi araştıran bir bilim dalıdır.

Toplumsal Dayanışma ve Anomi

- Toplumsal ahlak, Marx'dan farklı olarak, hiçbir zaman din ile olan ortak alanından soyutlanamaz ve iç içe geçmiştir.
- “Başlangıçta her şey dinseldir”.

Toplumsal Dayanışma ve Anomi

- Temel sorun:

“Modern toplumların yeni tür ahlaki eğilimleri nelerdir? Gelenekselden uzaklaşan toplumlarda bireyin özerklik alanı artarken, toplumsal verimlilik nasıl artar?”

Toplumsal Dayanışma ve Anomi

- Bu sorunun cevabı “dayanışma” biçimleridir.
- Modern toplumlar, “organik dayanışma” biçimi gösterirler.

Mekanik Dayanışma

1. Benzerliklerden kaynaklanır.
2. Bireyler arasında çok az fark vardır.
3. İnsanlar aynı değerlere inanırlar.
4. Bireysel eylem kendiliğinden kolektif bir niteliğe bürünür.
5. Ortak bilinç, bilincin önündedir.
6. Toplum baskıyla yönetilir

Organik Dayanışma

- Farklılıklardan kaynaklanır.
- İnsanları bir arada tutan işbölümüdür.
- Bireysel bilinç, kolektif bilincin önündedir.
- Bireysel alan genişlemiştir.
- İşbölümü insanların bir birine olan bağımlılıklarını arttırır.

Organik Dayanışma

- “Bekçi Murtaza” Orhan Kemal’in roman kahramanıdır. bir pamuk fabrikasında gece bekçiliği yapmaktadır; işine o kadar bağlıdır ki, “fabrika sahibi” bile onun gerisinde kalır, ilk bakışta “patron uşağı” gibi görünse de aslında değildir; öylesine işgüzdür, öylesine kuralcıdır ki, amirlerini bile geride bırakır. Patronun gözüne girmekte yarışanlarla onun yaptıkları birbirleriyle bağdaşmaz. “Bekçi Murtaza”nın yaşamı, doğruluk anlayışı, değer yargıları ve görev ahlakı onlardan ayırır. İçki kan ağlasa bile, evladının hastalığında bile, kendi kurallarından şaşmaz. o bütün bunları kendisi için değil, toplumsal düzen için yapmaktadır; görevi fabrikanın üretimini düşürmemek için, iş gücüne nöbetçilik yapmaktır. Kafasında tek doğru vardır.

Toplumsal Dayanışma ve Anomi

- İşbölümü ekonomik bir kavram olmakla sınırlı değildir. Toplumsal dayanışma yarattığı için “ahlaki” bir içerik taşır.